

ISSN 3030-3370

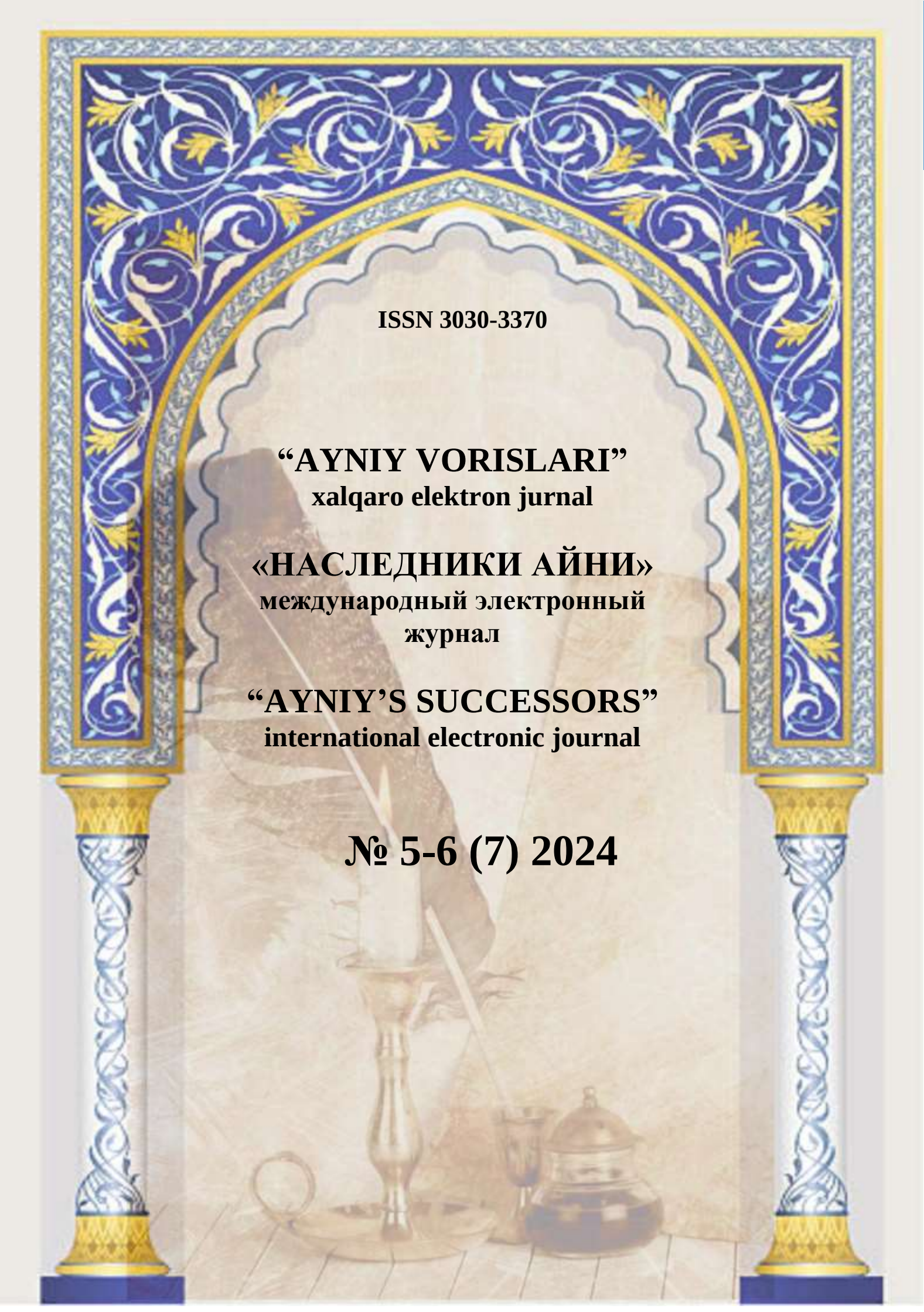
№ 5-6 (7) 2024

AYNIY VORISLARI

XALQARO ELEKTRON JURNAL
INTERNATIONAL ELECTRONIC JOURNAL

ISSN 3030-3370

“AYNIY VORISLARI”
xalqaro elektron jurnal

«НАСЛЕДНИКИ АЙНИ»
международный электронный
журнал

“AYNIY’S SUCCESSORS”
international electronic journal

№ 5-6 (7) 2024

Avaznazarov Odiljon Rahmatulloyevich,
PhD, dotsent
Qarshi davlat universiteti doktoranti
(O'zbekiston)
E-mail: odiljon.avaznazarov@gmail.com

ALISHER NAVOIY IJODIDA HAZRATI ALIDAN KINOYA TIMSOLLAR

Annotatsiya. Islom olamining ulug' siymolaridan biri xalifa Ali musulmon Sharqi adabiyotiga jiddiy ta'sir o'tkazgan. Uning hikmatlariga o'nlab fors va turk ijodkorlari ruboiy shaklida tarjima-sharhlar yozishgan va bu adabiy an'anaga aylangan. Bundan tashqari, hazrati Ali shaxsi hamda u bilan aloqador voqealar rivoyat, afsona, hikoyatlarga mavzu bo'lgan. Shu tarzda badiiy adabiyotda Ali timsoli shakllangan. Maqolada Navoiy asarlarida bu ulug' siymo ta'sirini yorituvchi asosiy jihatlar tasniflanib, to'rt yo'nalishda tadqiq qilindi. Bu masala mutafakkirning lirik, epik va liro-epik asarlari asosida o'rganildi. Natijada Navoiy ijodida yigirmadan ortiq obrazlar istiora yo'li bilan hazrat Ali karramallohu vajhahuga (Alloh uning yuzini ulug' etsin) ishorat qilishi, zulfiqor, duldul, uzuk kabi timsollar esa yuqoridagi obrazlar bilan assotsiativ munosabatga kirishishi mumkinligi yoritilgan. Shuningdek, Navoiy asarlari nashrlari bilan bog'liq ba'zi muammolarga aniqlik kiritilgan.

Kalit so'zlar: badiiy obraz, hikmat, ruboiy, Ali r.a., tasavvuf, valoyat, qutbiyati kubro, talqin.

Аннотация. Один из выдающихся деятелей исламского мира, Халиф Али, оказал значительное влияние на литературу мусульманского Востока. Его мудрые изречения вдохновили десятки персидских и тюркских авторов на создание переводов и комментариев в форме рубаи, что превратилось в литературную традицию. Кроме того, личность Хазрата Али и связанные с ним события стали темами легенд, мифов и рассказов, способствуя формированию его образа в художественной литературе. В статье классифицированы и исследованы основные аспекты влияния этой выдающейся личности в произведениях Алишера Навои, проанализированные в четырех направлениях. Этот вопрос изучен на основе лирических, эпических и лиро-эпических произведений мыслителя. В результате анализа выявлено, что более двадцати образов в творчестве Навои метафорически указывают на Хазрата Али (Да возвеличит Аллах его лик!), а такие символы, как Зулфикар (меч Али), Дульдуй (его конь) и кольцо, вступают в ассоциативную связь с упомянутыми образами. Кроме того, были уточнены некоторые вопросы, связанные с изданием произведений Навои.

Ключевые слова: художественный образ, мудрость, рубаи, Али (Да будет доволен им Аллах!), суфизм, святость, Кутбияти Кубро, интерпретация.

Abstract. One of the prominent figures of the Islamic world, Caliph Ali, had a profound influence on the literature of the Muslim East. His wisdom inspired dozens of Persian and Turkic authors to compose translations and interpretations in the form of quatrains, which developed into a lasting literary tradition. Furthermore, the personality of Hazrat Ali and the events associated with him became the subject of legends, myths, and stories, shaping his representation in artistic literature. This article classifies and examines the key aspects of the influence of this eminent figure in Navoi's works, analyzed in four main directions. The study is based on the thinker's lyrical, epic, and lyric-epic compositions. As a result, it was identified that over twenty metaphors in Navoi's creative works symbolically refer to Hazrat Ali (may Allah honor his face), while symbols such as Zulfiqar (Ali's sword), Duldul (his steed), and the ring are found to have associative connections with these metaphors. Additionally, certain issues related to the publication of Navoi's works were clarified.

Keywords: artistic image, wisdom, quatrain, Ali (may Allah be pleased with him), Sufism, sainthood, Qutbiyyat-i Kubra, interpretation.

Kirish. "Xulafo ar-roshidin" (to'g'ri yo'ldan boruvchi xalifalar)dan biri – hazrati Ali badiiy adabiyotda ajoyib sarkarda va jasur shaxs sifatida ta'rif qilinadi. Uning musulmon Sharqi adabiyotiga sezilarli ta'siri bor. Jumladan, Alisher Navoiy ijodida hazrat Ali islomiy falsafa, tasavvuf, adabiyot va

axloqiy qadriyatlar ramzi sifatida alohida o‘rin egallaydi. Mutafakkir asarlarida bu ulug‘ siymo ta‘sirini yorituvchi asosiy jihatlarni shunday tasniflash mumkin:

1. Tasavvuf va valoyatga munosabat;
2. Hazrat Alining ilmiy va diniy mavqeyi;
3. Hikmat va axloqiy qoidalar ta‘siri;
4. Ali siymosi orqali ideal qahramon yaratish.

Bizningcha, ana shu jihatlarni sinchkovlik bilan tadqiq qilinsa, Navoiy ijodida Ali (k.v.)ga ishora qiluvchi badiiy obrazlar va aloqador ramzlar o‘rtaga chiqadi.

Asosiy qism. Quyida ana shu masalalarga birma-bir to‘xtalamiz.

Ilk jihat. Hazrati Alining valoyati hamda avliyolik sifatleri xususida Navoiyning lirik, epik va liro-epik asarlarida ma‘lumotlar mavjud. Jumladan, “Nazmu-l-javohir” muqaddimasidagi ruboiyning har bir misrasida xalifalardan biriga ishorat qilinar ekan, Ali (k.v.)ning valoyatiga urg‘u beriladi:

Avvalg‘ini fazl durrig‘a ummon bil,
Soniysini adl gavharig‘a kon bil,
Solisni hayo gulbunig‘a bo‘ston bil,
Robi‘ni valoyat badanig‘a jon bil [4, 31].

Navoiy ruboiyda hazrati Alini valoyat badanining joni, ya‘ni markazi sifatida ta‘rif qilgach, o‘z fikrini shunday rivojlantiradi: “rub‘i maskun chahor devori aning panjayi valoyati bila barqaror durur” [4, 32]. Bizningcha, bu ta‘riflar Ali (k.v.)ning qutbiyati kubro martabasida ekaniga ishoradir. Qutbiyati kubro tasavvufda hazrat Muhammad (s.a.v.) payg‘ambarligining botini bo‘lgan qutbu-l-aqtob martabasini anglatadi. “Bu maqom faqat Rasulullohning komil vorislariga berilur. Xotami valoyat faqat xotami nubuvvatning botini uzra bo‘lur” [9, 170]. Sa‘d ibn Abu Vaqqos roziyallohu anhudan rivoyat qilingan quyidagi hadis hazrat Ali (r.a.) Rasulullohning (s.a.v.) shubhasiz komil vorislari ekaniga dalolat qiladi:

“Rasululloh (s.a.v.) Tabuk urushida Ali ibn Abu Tolibni o‘z o‘rinlariga qoldirdilar. Bas, u:

“Ey Allohning Rasuli, meni ayollar va bolalar ichida qoldirasizmi?!“ dedi.

“Horun Musoning o‘rnida bo‘lganidek sen mening o‘rnimda bo‘lishga rozi bo‘lmaysanmi?! Faqat mendan keyin nabiy yo‘q, xolos”, – dedilar”.

“Nazmu-l-javohir” muqaddimasidagi boshqa bir ruboiyda ham bu zot valoyat ahlining shohi, yo‘l ko‘rsatuvchi rohbhar, karam daryosi, asadulloh – Allohning sheri sifatida vashf qilinadilar:

Daryoyi karam kimgaki ogohdurur,
Bildikki, valoyat ahlig‘a shohdurur,
Gumrohlarg‘a barandayi rohdurur,
Bu beshada ya‘ni Asadullohdurur [4, 40].

“Lisonu-t-tayr”ning 12-bobida g‘azot janglarining biri hikoyat qilinadi. Unda shoh, ya‘ni hazrati Ali dushmanidan o‘q yeganliklari va o‘qning uchi suyakka botib sahobalar uni chiqarishning imkonini topa olishmay payg‘ambarga (a.s.) arz qilganliklari hikoya qilinadi. Hidoyat maxzanining ko‘rsatmalari bilan o‘qni u zot namozga kirganlarida sug‘urib olishadi. Namozda hazrati Ali istig‘roq holatida bo‘lib, bu ishdan bexabar qoladilar:

Oncha istig‘roqdindur bahravur,
Kim ul ishtin bo‘lg‘usidur bexabar [3, 25].

Namozdan chiqqach, ushbu ishdan xabar topgan Haydari karror (qayta-qayta hamla qiluvchi sher) shukr aylab, bu holni nabiy alayhissalomning ehsoni sifatida baholaydilar. Shu o‘rinda Ali (k.v.)ning valiylikdan ham yuqoriroq martabaga ko‘tarilganliklarini anglash mumkin. Chunki istig‘roq so‘fiylikda Allohdan boshqa hamma narsa bilan aloqani uzib vajd va holga taslim bo‘lishdir va u “valoyat martabasidan keyingi hol” sifatida baholanadi [9, 89]. Umuman, ushbu dostonida hazrat Ali haqiqat maqomidagi timsol sifatida gavdalanitiriladi.

Ali (r.a.) tasavvufga doir ba‘zi masalalar yuzasidan ham fikrlar bildirganlar. Xususan, “Mahbubu-l-qulub”ning “Rizo zikrida” deb nomlangan 9-bobidagi hikoyat “Valoyat daryosining gavhari va hidoyat sipehrining axtari asadullohu-l-g‘olib, amiru-l-mo‘minin Ali ibni Abu Tolib (r.a. va k.v.) rizo maqomi ta‘rifida va solikning roziliqqa muttasif bo‘lg‘oni tavsifida varaq yuziga maorifnigor xoma urubtur va bu nav’ daqiq nuqta surubdurkim...” – deb boshlanadi [3, 496].

Ikkinchi jihat. Navoiy asarlarida hazrat Ali islom tarixidagi ilmiy va diniy yetakchi sifatida e'tirof etiladi. Muallif uni buyuk bilim sohibi, islom falsafasi va shar'iy hukmlarning bilimdoni sifatida ko'rsatadi. Bu Navoiyning tasavvufiy she'riyati va axloqiy mavzudagi asarlarida yaqqol seziladi. Xususan, "Nazmu-l-javohir"dagi mana bu ruboiyda Ali (r.a.) ilmlar daryosi, karam-saxovat burjining quyoshi sifatida zikr qilinadi:

Daryoyi ulum-u mehri burji karam ul,
Olam tanining joni-yu jononi ham ul,
Sultoni rusul birla qadam barqadam ul,
Farzand-u rafi-q u kuyov-u ibn-amm ul [4, 32].

"Lisonu-t-tayr"dagi mana bu misralar hazrat Alining janob payg'ambar alayhissalomga naqadar yaqin ekanliklarini ko'rsatadi:

Ittihadida nubuvvat sham'ining
So'zi bu kim sen meningsen, men sening.
"Lahmaka lahmi" ham oning shonida,
"Damaka dami" ham istehsonida [3, 24].

Ushbu dostonidagi yana bir ta'rif e'tiborli. Ushbu baytda eshik timsoli hazrat Alidan kinoyadir. Bu ta'rif keltirilgan bayt nashrlarda shu vaqtga qadar yanglish yozib kelinayotgani uchun dostonning ilmiy-tanqidiy matnidagi [7, 16] to'g'ri shaklini keltiramiz:

علم شهري انبياغه انتها
وصفى دا آيتيب على بابها

Ya'ni:

Ilm shahri anbiyog'a intiho,
Vasfida aytib Aliyun bobuho.

Bayt To'pqopi saroy kutubxonasidagi mashhur qo'lyozmalardan biri – "Kulliyoti Navoiy"da ham ayni shaklda yozilgan [13, 21^b].

Mazkur bayt 20 tomlik Mukammal asarlar to'plamida ham [5, 24] (Ilm shahri anbiyog'a intiho, / Vasfida aytib Aliyun bobuho), 10 jildli To'la asarlar to'plamida ham [3, 24] (Ilm sharhi anbiyog'a intiho, / Vasfida aytib Aliyun bobuho), boshqa nashrlarda ham [8, 25] (Ilm sharhi anbiyog'a intiho, / Vasfida aytib Aliyun bobuho) yanglish yozilgan. Natijada nasriy bayonni tayyorlashda ham, ma'noni anglashda ham chalkashlik yuzaga kelgan. Jumladan, nashrlarda mana bu tarzda yanglish nasriy bayon beriladi: "Ilm sharhi va nabilikda yetukligi uchun uning vasfida Alii bobuho deyishgan" [8, 292].

To'g'ri nasriy bayonni shunday berish mumkin: "Ilm shahri bo'lmish so'nggi nabi uning vasfida "Aliyun bobuho" deb aytganlar". Bayt iqtibos san'atiga qurilgan bo'lib, "Men ilm shahridirman, Ali esa uning eshigidir" ma'nosidagi hadisga ishora qiladi:

أنا مدينة العلم وعلي بابها

Anaa madiynatu-l-ilmi va Aliyyun babuha.

Navoiy ushbu hadisni "Nazmu-l-javohir"ning muqaddimasida ham zikr qilib o'tadi.

"Tarixi anbiyo va hukamo"da ham hazrati Ali karomatgo'y avliyo timsolida zikr qilinadilar: "Yuvsha' (a.s.) duosi bila Tengri taolo kunni mag'rib soridin qoytorib, falakda oncha tavaqquf berdikim, qavm dushman ishidin forig' bo'lub, o'z ibodatlarig'a mashg'ul bo'ldilar. Va gunashni Yuvsha' (a.s.)din boshqa Tengri taolo Sulaymon (a.s.) bila amiru-l-mo'minin Ali (k.v.) mo'jiza va karomatidin mag'ribdin mashriq sori harakat berdi" [2, 571].

"Risolayi tiyr andoxtan" asarida kelgan quyidagi lavhada esa Ali (k.v.) bir vaqtning o'zida ham Alloh, ham Jabroyil (a.s.), ham Rasululloh (a.s.), ham tirikligidayoq Jannat bashorati berilgan sahobalardan biri Sa'di Vaqqosga xizmat qilish baxtiga muyassar bo'lganini tushunish mumkin:

"Amiru-l-mo'minin Ali (k.v.) goho o'q keltirur erdi, bosh va oyog'larni yolang qilib, durud aytur erdi. Bir kun Sa'di Vaqqos o'q otar erdikim, Jabroyil (a.s.) keldi va hazrati Payg'ambar (a.s.) Sa'di Vaqqos birla turub erdilar, Payg'ambar (a.s.) aydilar: – Ey Sa'di Vaqqos, mening uchun bir o'q otqil. Va Jabroyil (a.s.) aydi: – Yo Rasululloh, Sa'di Vaqqosg'a aytg'il mening uchun ham bir o'q otsun. Chun Vaqqos bu ikki o'qni otmoqdin so'ng Payg'ambar (a.s.) aydi: Bir o'q Xudoyi taoloning nomi uchun otqil. Sa'di Vaqqos yana bir o'q otti. Andin so'ng sahobalar borib, nishonagohdin o'qlarni kelturdilar. Ammo ul o'qkim, Xudoyi subhonahu taolo oti uchun otib erdilar, topmadilar. Jabroyil (a.s.) kelib aydi: – yo

Muhammad, Xudoyi taolo aydiki, ul o'qni topmasunlar, aning uchunkim, ul behishta Sa'di Vaqqosqa yer olib anda turdi" [6, 295].

"Hayratu-l-abror"ning 10-bobida Alining (r.a.) dindagi xizmatlaridan yana biri tilga olinadi:

Na'lini gar toji sharaf qildi Arsh,

Qildi Ali na'lig'a egnini farsh [1, 35].

Bu baytning mohiyati "Lisonu-t-tayr"ning 11-bobida yanada ochiqqlanib, Alining (r.a.) egni Makka toqidan Hubal buti tushirilayotganda hazrat Payg'ambarning (s.a.v.) oyog'iga zina bo'lgani ta'kidlanadi:

Makka toqidin tushurmakta Hubal,

Egni hazratning oyog'ig'a muhal [3, 24].

"Majolisu-n-nafois"da Mavloni Muin Voiz bilan bog'liq qiziq voqea keltiriladi: "Bir qatla hazrat amiru-l-mo'minin Alining iymoni taqlidiy ekanur deganga, ul hazratning ruhida g'arib siyosat va shikanjalar ko'rdi. Hamonoki tavba qildikim, qutuldi" [3, 378].

Uchinchi jihat. Navoiy "Mezonu-l-avzon"da Ali (k.v.)ning she'rlari ko'p, balki devoni bor ekanini zikr qiladi [4, 534]. Husayn Boyqaro "Risala"siga javoban 1485-yilda yozilgan hamda muqaddima, 268 ruboiy va bir xotima ruboiydan iborat "Nazmu-l-javohir" asari esa hazrati Alining "Nasru-l-laoliy" (Nasriy gavharlar) tarkibidagi hikmatlari she'riy tarjimasidan iborat. Asar muqaddimasida hazrati Ali hikmatlari haqida "Har nasriy marvaridkim, fikrat g'avvosi soflik qandilini boshiga, tartib rishtasini qo'lga tutub, hamd-u sano ummonidan hosil qilgay", – deyiladi.

Navoiy "Nasru-l-laoliy"dagi hikmatlarni hazrati Alining valoyat daryosidan chiqqan qiymatbaho la'llar va karomati ummonidan hosil bo'lgan qimmatbaho injular sifatida ta'riflaydi. Asar muqaddimasining boshqa bir o'rnida g'avvos timsoli hazrat Aliga ishora qiladi: "Ul valoyat daryosining g'avvosi har laolikim, durfishon xomasidin nasr qilibdurur va ul hidoyat lujjasining shinosi har durrekim gavharrez iligidin sohibdurur..." [4, 40].

"Nazmu-l-javohir" muqaddimasida Navoiy so'zni ta'rif qilib, uni uch martabada tasnif qiladi. Ikkinchi martabaga valiylarning so'zini qo'yar ekan shunday deydi: "Mundin so'ngra hidoyat gulistonining bulbuli hushilhoni va valoyat shakaristonining to'tiyi shirin zaboni, karomat sarpanjasi bila balog'at Xaybari eshikin ochqon va karam zo'r dasti bila karomat bahri laolisin zamona ahli boshig'a sochqon... mashoyix va avliyo so'zi bo'la olur" [4, 33]. Bu ta'rifda bulbul, to'ti kabi timsollar hazrat Aliga ishorat qiladi.

"Mahbubu-l-qulub"ning "Nazm gulistonining xushnag'ma qushlari zikrida" deb nomlangan 16-faslida muallif hazrat Alini shoirlar qavmining peshvosi sifatida zikr qiladi: "bu aziz qavmning peshvo va muqtadosi va bu sharif xaylning sardaftar va sarxayli valoyat bahrining gavhari va karomat avjining munir axtari amiru-l-mo'minin Ali (r.a. va k.v.)durkim, nazm devonlari mavjuddur va anda asror va nukta noma'dud" [3, 464].

"Badoye'u-l-vasat"ning beshinchi hamda qirq yettinchi qit'alarida ham amiru-l-mo'mininning hikmatlari she'riy yo'l bilan tarjima-sharh qilinadi.

To'rtinchi jihat. Navoiyning liro-epik asarlarida hazrat Ali timsoli ideal qahramon sifatida shakllantiriladi. Bu siymo jasorat, hikmat, rahm-shafqat va ma'naviy kuchni o'zida mujassam qiladi. Xususan, "Lisonu-t-tayr"ning XI-XII boblari hazrati Aliga bag'ishlanadi. XI bobda bu zot amiru-l-mo'minin, ilm daryosi, valoyat gavhari, olam ahlida ajoyib ko'rinishli, nabiyalar sardoriga farzand, odamlar ichra tengsiz, din xizmatkori, payg'ambar (a.s.) uchun jon fido qilishga tayyor, zoti olam vasflari bilan ziynatlangan, taqvo ahliga imomu-l-muttaqin, ilm shahrining eshigi, taqdir o'rmonining sherlarni titroqqa soluvchi haybatli sheri, kofirlarga munosib javob beruvchi, pahlavonlik na'rasini uruvchi, nabiy farzandiga payvand kabi sifatlar bilan vasf qilinadi. Bu epitelar talmeh, iqtibos, tashbeh badiiy san'atlari bilan uyg'unlikda kelib, hazrati Ali timsolini kitobxon ko'z o'ngida yaqqol gavdalandiradi.

"Farhod va Shirin"ning 10-bobida Husayn Boyqaro g'azot maydonidagi qahramonliklari uchun Haydari karrorga tashbeh qilinadi:

G'azo maydoni ichra Haydar oyin,

Rivoji shar' aro payg'ambar oyin [1, 346].

Haydar sher ma'nosini anglatib, Payg'ambar alayhissalomning kuyovi Alining (r.a.) laqabidir. Badiiy adabiyotda sher timsolining hazrat Aliga ishora qilishi quyidagi rivoyat bilan bog'liq: "Naql

qilinishicha, payg'ambar Me'rojga ko'tarilib, Olloh dargohiga yaqinlashganlarida bir bahaybat sher yo'llarini to'sadi. Sarvari koinot shunda qo'llaridagi uzukni olib sherning og'ziga irg'itganlari hamon u yo'ldan chetlashadi. Me'rojdin qaytib Hazrati Ali bilan ko'rishgach, qarasalarki, o'sha uzuk uning barmog'ida turibdi. Bundan hayratlangan rasululloh: "Ey Ali, Ollohning sheri sensan...", deydi. Shu shu Ali Ollohning sheri ekaniga ko'pchilik hech shubhalanmaydi. Chunki u hayotda ham sheryurakligini qayta-qayta namoyish etadi" [12, 4].

Muhokama va natijalar. Hazrat Ali aloqador ramzlar ham Navoiy asarlarida ko'p uchraydi va bu timsollar Ali siymosidagi ideal qahramonga ishora qiladi. Quyida shulardan ba'zilarini ko'rib o'tamiz:

Alining (k.v.) uzugi. "Nasoyimu-l-muhabbat"da Imom Shofe'iy (r.a.) haqidagi mana bu lavhada hazrati Alining uzugi valiylarning ilmi ramzi sifatida qo'llaniladi: "Shofe'iy debdurki, Rasul (s.a.v.) voqea (ya'ni, tush)da muborak og'zi suyini mening og'zing'a soldi, andoqki, og'zing'a va erning'a va tiling'a yetishtir. Va dedi: borki Tengri sanga barakot bersun va ham ul soat amiru-l-mo'minin Ali (k.v.) uzugin chiqorib, mening barmog'img'a soldi, to nabi-y-u valiylarning ilmi manga siroyat qildi" [4, 106].

Zulfiqor. Zulfiqor – hazrat Alining ikki damli, g'oyat keskir afsonaviy qilichi. Rivoyatlarga ko'ra, hazrat Muhammad (a.s.) jangda o'lja olgan bu afsonaviy qilich keyinchalik xalifalarga o'tgan. Zulfiqor sehrli kuchga ega bo'lgan qurol sifatida tasvirlanadi.

"Nasoyimu-l-muhabbat"da keltirilgan Orif Ayyorning (r.t.) ushbu so'zlaridan zulfiqorning kuch-qudrat timsoli ekanini anglash mumkin: "Derlarki Ali Murtazo (r.a.) Xaybar eshikin qo'ng'aribdur. Agar Tengrining yorlig'i va Mustafo (s.a.v.)ning mushohadasi va Zulfiqor menda bo'lsa, Qof tog'in qo'ng'armasam, manga tovon bo'lg'ay. Shayxu-l-islom debdurki, bu – Ali (r.a.)g'a nuqs emasdurki, tanuqluqdur, ul mazkur bo'lg'ay uch nimaga [4, 253].

"Farhod va Shirin" dostonining 22-bobida Farhod ajdaho g'ori ichida topgan xazinasidagi bir qilichni zulfiqorga o'xshatadi:

Bular ustida tig'i obdori,

Kelib burronlig' ichra zulfiqori [1, 436].

Farhod zulfiqorni beliga bog'lab keyingi bobda Ahraman devini shu qilich yordamida halok qiladi. Dev tasavvuf adabiyotida nafs ammora, sarkashlik va takabburlik, zulm va sitam, xudobexabarlik ma'nolarida keladi [9, 49]. Demak, bu o'rinda zulfiqor nafs devini va shaytoni lanni mag'lub qiluvchi kuch-qudrat, shijoat, shiddat ramzidir.

"G'aroyibu-s-sig'ar"ning 276-g'azalida kelgan mana bu baytda valiylarning nafsni halok qiluvchi nutqi Ali (k.v.)ning kufrga qarshi ko'tarilgan keskir zulfiqoriga tashbeh qilinadi:

Haloki nafs valiy nutqi bilki, rishtayi kufr

Kesar ishiga Ali zulfiqoridir miqroz.

Zulfiqor ba'zan qalamga ishora qiladi. Jumladan, "Nazmu-l-javohir" muqaddimasida Ali (k.v.)ning qalami ikki tilda hikmat so'zlagani uchun ikki tig'li zulfiqorga, tezkorlikda esa uchqur duldulga qiyoslanadi: "... ikki zabonaliq kilki zulfiqoridin nishona va ul kilki zabonolari sur'atda duldulidek ravona..." [4, 33].

Duldul. Hazrat Alining oti bo'lib, kuch va jasorat, so'z va fikr quvvatining uchqurligi ramzi sifatida keladi. "Lisonu-t-tayr"ning 11-bobida duldulning yurish tezligi chaqmoqqa tashbeh qilinadi:

Duldulining po'yasi andoqki barq,

Zulfiqoridin aduv qon ichra g'arq [3, 24].

Xulosa. Demak, hazrat Ali siymosi ta'sirini yorituvchi asosiy jihatlar tadqiq qilinganda Navoiy asarlarida daryo, g'avvos, gavhar, yulduz, quyosh, eshik, qal'a devori, sher, shoh, amir, do'st, shoir, hakim, jon, jonon, bulbul, to'ti, soqiy, Haq yo'lchisi, pir, valiy, qutb kabi yigirmadan ortiq obrazlar istiora yo'li bilan hazrati Ali (k.v.)ga ishorat qilishi mumkin. Zulfiqor, duldul, uzuk kabi timsollar esa yuqoridagi obrazlar bilan assotsiativ munosabatga kirishadi va badiiy asarda hazrat Ali portretini ulug'vor qiyofada aks ettirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Alisher Navoiy. To'la asarlar to'plami. O'n jildlik. VI jild. – T.: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2012. – 812 b.

2. Alisher Navoiy. To‘la asarlar to‘plami. O‘n jildlik. VIII jild. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2012. – 704 b.
3. Alisher Navoiy. To‘la asarlar to‘plami. O‘n jildlik. IX jild. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2012. – 768 b.
4. Alisher Navoiy. To‘la asarlar to‘plami. O‘n jildlik. X jild. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2012. – 684 b.
5. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. 20 томлик. XII том. – Т.: Фан, 1996. – 357 б.
6. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. 20 томлик. XVI том. – Т.: Фан, 2000. – 329 б.
7. Alisher Navoiy. Lisonu-t-tayr. Ilmiy-tanqidiy matn. – T.: Fan, 1965. – 230 b.
 عليشير نوايي. لسان الطير. علمي تنقيدي متن. «فن» نثرياتي تاشكىنت ۱۹۶۵
8. Alisher Navoiy. Lison ut-tayr: (Nasriy bayoni bilan); Mas’ul muharrir, so‘zboshi muallifi, izoh va lug‘atlar tuzuvchisi Vahob Rahmonov. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2009. – 472 b.
9. Avaznazarov O. Navoiy timsollari so‘zligi. – T.: Spectrum Media Group, 2024. – 288 b.
10. Avaznazarov O. Alisher Navoiy dostonlarida yo‘l obrazi geografiyasi / O‘zbekiston olimlarining ilmiy-amaliy tadqiqotlari, 2024. – № 3. – 76–82 b.
11. Avaznazarov O. Alisher Navoiy dostonlarida yo‘l obrazi / Til va adabiyot.uz., 2024. – № 20. – 29–31 b.
12. Иброҳим Ҳаққул. Тахминда чалғиш бўлур // О‘zbekiston adabiyoti va san’ati, 2009. – № 43. – В. 6.
13. Lisonu-t-tayr. Kuliyoti Navoiy. Qo‘lyozma. To‘pqopi saroy kutubxonasi. Revan fondi, Inv. – №.808. – В.21^b.

MUNDARIJA

№	Familiya I.Sh.	Mavzu	Bet
SADRIDDIN AYNIIY HAYOTI VA IJODIGA DOIR TADQIQOTLAR			
1	Нуров Нуралӣ Норович	Шамсиддин Шоҳин шоире аз мактаби пайравони Бедил	6
2	Ахмедова Шоира Нематовна	Устод Садриддин Айнийга эҳтиром ...	13
3	Бегимов Ўктам Ҳайтбаевич	Садриддин Айний ижоди йирик мунаққид талқинида	19
FOLKLORSHUNOSLIK VA ADABIYOTSHUNOSLIK MASALALARI			
4	Каримов Обитжон Якубжанович	Нурбой Жабборов – Оғаҳий асарлари тадқиқотчиси	23
5	Karamova Shoxida Luftillayevna	O‘zbek modern she’riyatida metaforaviylik	27
6	Karaxodjaeva Maxpuza Xamidullaevna	Badiiy adabiyotlarda Amir Temur va temuriylar obrazi talqini	31
7	Абдуллоев Ромиз Холмўъминович	Пажӯҳише дар шиноҳти шеър ва андешаҳои Камоли Хучандӣ	37
8	Avaznazarov Odiljon Rahmatulloyevich	Alisher Navoiy ijodida hazrati Alidan kinoya timsollar	44
9	To‘rayeva Umriniso Raxmatovna, O‘ktamova Kumushoy Oltinovna	Buxoro madaniy muhitida Qori Rahmatulloh Vozeh ijodining o‘rni	50
10	Norova Nasiba Baxtiyorovna, Xudoyberdiyeva Mahliyo Ilhomjonovna	Go‘zal Begim ijodiga bir nazar	53
11	Nizomov Farxod Muso o‘g‘li	Yozuvchi mahorati: xarakter va kontrast	59
12	Alimova Dilrabo Bahodirovna	Antik va uyg‘onish davri adabiyotida oda janrining shakllanishi	66
13	Норқўчқоров Шералӣ Шавкатзода	Тартиби доираҳои арӯз ва мухсусиятҳои он дар “Шачарат-ул-арӯз”-и музаффаралии асирӣ	71
14	Norova Mexri Baxtiyorovna	O‘zbek she’riyatida rang ramzlari talqini	78
15	Aslanov Asatillo Ekramovich	“Tushda kechgan umrlar”da urush tasviri	83
16	Normuratova Nigora Rustam qizi	Uslubni tadqiq qilishning nazariy asoslari	88
17	Xamroyeva Dilnoza Jumanazarovna	Abdulla Sher ijodida Buxoro obrazi	92
18	Shoyimova Gulshod Shoyim qizi	“Qisasi Rabg‘uziy”da dehqonchilikka	